

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pólí. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 12. oktobra 1859.

Kaj je bolje: Cela klaja ali pa zdrobljena ali zrezana?

Ali je koristno, da se senó, otava, detelja in slama za živinsko klajo na drobno reže, — žito, oves, kuruza itd. pa šrota in drobí? To je dvojno vprašanje.

Kar se tiče prvega vprašanja, so gospodarji večidel ene misli, in pravijo, da, če se senó, detelja, slama itd. za klajo živini reže in skupej meša, je veliko bolj rodovitna piča za govejo živino, konje in ovce, kakor če se jim po stari navadi navalí v jasli cela, kakor se je nakosila. Ali je uno za tega voljo bolje, ker živina rezano klajo čisto povžije, in je toliko pod noge ne spravi in ne pokvari, kakor če se ji po celih šopih in otepih poklada, — ali pa zato, ker ji zrezane ni treba tako dolgo žvečiti, kakor če se ji cela poklada, ne moremo za gotovo povedati; manjka nam namreč v ti reči do zdaj še gotovih skušnj. Nad tem, da se ta reč do zdaj popolnoma razjasniti ne dá, tudi ni veliko ležeče; naše želje so le, da bi gospodarji to reč skerbno opazovali in si po skušnjah zvediti prizadevali: ali res zrezana klaja toliko več tekne, kolikor znašajo stroški rezanja.

V tem pa, kar drugo vprašanje zadeva, namreč šrotanje žita, so kmetovavci vedno še navskriž misli. Eni pravijo, naj se živini žito v zernji celo, kakor je, poklada; drugi mislijo, da je na debelo mleto zernje bolje; zopet drugi so se pri pokladanju kerme nekoliko po teh nekoliko po unih vedli. Če prav premislim to in uno, sem in ostanem pri ti misli, da je splob bolje, če se živini zdrobljena klaja poklada, kakor pa cela, al le takrat je bolje, če se šrotano žito suho živini daje. Če bi se ji kakor napoj ali žlampa dajala, bi preveč požrešno po nji segala in jo le neprežvečeno žerla, in po tem takem bi ji toliko ne teknila kakor suha. Celo zernje mora živina počasi žreti ter ga s samo slino razžveči in proti požira, ker nima v sebi veliko mokrote, ne stanša veliko prebavnih sokov, ampak vedno tako krepko obderží, da živinski želodec vse lahko prebavi. Tukaj se pa mora na živinsko pleme in nje starost gledati. Ovce in prešiči žvečijo in prebavljajo klajo berže kakor goveda in konji; torej se jim morejo tudi brez vse skerbí cele zerna posipati. Za prešiče ne bom dajal ne kuruze, ne boba, za ovce pa ne volčjega boba nalašč mleti, ker take reči želodec sam najbolj prebavi in premelje. Za govejo živino pa je treba zernje na debelo mleto (šrotati), kakor tudi za konje, če dobivajo namesto ovsa le reži in boba. Mlada živina, naj je govejega ali družega plemena, pa ima še vedno slabe zobè, toraj je gorše, da se ji le premleto žito za klajo daje.

Le oves se šrota in za konjsko zobanje debelo melje. Zastran tega so se gospodarji že veliko pričkali; nekteri ne morejo prehvaliti neizrečenega dobička zmletega ovsa. To je gotovo, da za bolne konje, mlade žebeta, bolne konje in pa stare kljuse je zmleti oves dober, ki ne morejo ovsa prav žvečiti in ga tedaj dokaj neprebavljenega iz sebe dadó. Taki živini se mora tedaj oves drobiti. Zdravim in močnim konjem ga pa ni ravno treba šrotati. Oni ga popolnoma prebavijo, tako sicer, da, kakor Haubner terdi, komaj od

500 zern eno neprebavljeno ostane. Škoporeznica je najboljša šrotarca ovsa. Če se pol ovsa in pol rezance skup zmeša in ta zmes le toliko namoči, da se eden od družega spihati ne dasta, bojo konji terdo slamo žvekaje tudi oves dobro prežvečili. Druge posebne koristi nima rezanca med konjskim zobanjem.

Nekaj je pri klaji posebno važno. In to je, da gospodar meša različno pičo tako skupaj, da dobi živina vsaki dan toliko redivnih reči, kolikor po svojem delu, starosti itd. potrebuje. Če ima, na priliko, kmetovavec dovelj slame, plev, repe in preš za živinsko klajo in hoče ž njo eno molzno kravo rediti, ji mora vsaki dan toliko funtov plev, repe in preš pokladati, kolikor jih je kravi za dobro molžo treba. To klajo utegne tako skupaj zmešati, da dobi iz nje le zmes, katero ob raznih časih čez dan živini poklada, ali pa jo nepomešano pustí, in jo posamem živini poklada; postavimo, zjutraj ji daje repe, opoldne preš in plev, zvečer pa slame. Oboje je, bi rekel, enako, če se le krava z ravno tisto in enako dobro klajo redí. Ali je pa tudi oboje enako dobro in redivno? — Skoraj bi djal, da ne.

Jaz mislim, da človek, ki vsaki dan svoj porcijon kruha, mesa in ola povžije, bo bolje izhajal, če bo ob vsaki južini nekoliko kruha, mesa in ola povžil, kakor če bi za zajterk samo mesa, za kosilo samo ola, za večerjo pa le kruha imel. Ravno taka je tudi pri živini. Tudi krava ne bo dobro molzla, če se ji vse vprek poklada, zdaj to zdaj to.

Da je mešanje razne klaje za živinsko klajo potrebno delo, nam ni treba posebej priporočevati. Najbolje je, če se vsa klaja, kar se je za en dan potrebuje, prav dobro skupaj zmeša, in v ravno toliko delov razdelí, kolikorkrat se živini poklada. Kdor se bojí, da bi ta poglavitna klaja njegovi živini premalo premembe napravila, zná živini tudi nekoliko druge klaje pokladati, toda vselej le o pravem času.

Pri preobli različnosti sostave naše živinske klaje bo vsak kmetovavec lahko sam previdil, da prav dela, če klajo s klajo meša, to je gotovo najvažniša reč v živinoreji.

Ravno tako kakor mora vsakdanja kerma dostojna biti, mora živinorejec na to paziti, da je živina pri nobeni kermi premalo ne dobi. (Konec sl.)

Gospodarske skušnje.

(Vlažnost iz zidovja in družih reči odpraviti). Kuhaj orehovega ali lanénega olja, kteremu se nekoliko manj svinčene gladkine (Bleiglätte) primeša, tako dolgo, da se tako pokuha, da na verhu skorjo napravi. S tem mazilom zid, kateri mora pa popred dobro očejen biti nesnage in prahú, prevleci dvakrat, in sicer tako, da se vsakbart dobro posuší, preden se drugič namaže. Leseno orodje maži z lanénim oljem, ki se je četert ure na žerjavici kuhalo. Kmetovavci naj bi svoje brane, pluge in vse poljsko orodje, ki ga dostikrat dež namaka, vsako leto enkrat, najbolje pozimi, ker nimajo veliko opraviti, z kuhanim lanénim oljem namazali.

(Če imajo teleta ali prasci dalje časa drisko), je hrastova skorja kaj dobro zdravilo. Unanjo grapovo

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pôli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20, za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 26. oktobra 1859.

Kaj je bolje: Cela klaja ali pa zdrobljena ali zrezana?

(Konec.)

Naj zdaj še omenim novo šego živini klajo pokladati.

Ta šega živini kermo pokladati, gospodarju skor nobene skerbi ne prizadeva; zato bi utegnila tudi nemarnim všeč biti. Po ti šegi so jeli Angleži nedavnej svojo živino kermi in se jim je čez vse dobro obnesla. Angleži tako-le ravnaajo: Pokladajo namreč svoji živini dovelj in dobre klaje, in ji pusté, naj je kar hoče in kolikor hoče.

Angleži terdijo, da živina po prirojenem nagibu bolje vé, kakor vsi učeni vedeži, ktera klaja se ji najbolje priléže, in po tej tudi najraje sega. Razun tega tudi živinče dobro in natanko vé, koliko funtov sená, koliko repe in koliko preš potrebuje, da mu je dovelj. Ne žrè ne več ne manj, kakor mu je potrebno, če ima tudi razne kerme na zbero in na kupe. *)

Pač čudna reč! Al ne ogoljfa in ne zmoti živinčeta okus, da le samo po repi in prešah sega, sená, slame in plév se pa ne dotakne? Al bi živinče ne obolelo, če bi se preveč ene ali druge klaje preobjedlo? — Tega pa ne verjamem, če tudi priterdim, da bo krava ob prvih dneh neizmerno veliko preš in šrotanja požerla; zakaj le perve dni je tako požrešna, da hoče vse naenkrat požreti; pa kmali bo čutila in spoznala, da li tako izberanje v jedi ne tekne; kmali bo bolj po kupu klaje hrepenela in segala, ki ima menj redivnega gnjilca v sebi, namreč po korenstvu in repnem perji, in če se ji tudi ta kerma priskuti, bo rada tudi senó, slamo in pleve žerla, da si le vamp s potrebno šaro klaje nabaše. V 8 dnéh bo zvedila, koliko bo mogla od vsakega kupa prenesti, in ravno to bo moglo po moji misli najbolje merilo biti, koliko in kakošne klaje naj potem povživa.

Kak neomikan človek, pred kterege se vsaki dan veliko skledo pečenke, krompirja, kruha, sladkih jedil in vina postavlja, bo morebiti prvi dan preobilo sladkarij, drugi dan pa preveč mesnine povžil; čez osem dni sem mu porok, da ne bo več tak požeruh; ampak si bo iz vsake sklede le toliko jedi vzel, da ga ne bo želodec nadlegoval in bo le toliko jedel, kolikor se omikanemu človeku spodobi.

Le slame se živina menda ne bo lotila, ampak jo bo vedno le od sebe rila, če ima le blizo sebe velik kup sená. Tu bi bilo kmetovavcu svetovati, da bi nikoli blizo slame ali pa blizo plév sená ne kopičil. Slame in pa plév se pa gospodar tem manj znebiti zná, če ima le dvojno klajo, s ktero mora svojo živino čez zimo prerediti. V tej reči mora tedaj Angleže posnemati, kateri vso slamo s senom vred, kar ga za poklajo odločijo, v rezanco porežejo in tako skup pomešajo (3 dele slame, 1 del plév in pa 1 del sená), da iz vsega tega le en sam kup klaje napravijo. Tako si živina na nobeno stran klaje preberati ne more; ampak se mora le kupa deržati, ki je iz sená, slame in plév izrastel.

V primeri s tem pa morajo tudi živinski hlevi primerno napravljene biti. V naših navadnih hlevih, kjer vsako

živinče na svojem odločenem kraji pri jaslih privezano stoji bi ne bilo moč tako ravnati. Hlev mora po številu živine tudi v več predelov pregrajen biti, in sicer tako, da bi se v vsacem predalu lahko po 8 goved gibati moglo.

In to se tudi prav lahko zgodí, če je le predel dvakrat tako velik, kakor je bil prostor, kateri je bil po napravi poprejšnih hlevov za 8 krav odločen. Na eno stran se v pregradi 5 razno velikih korit po versti postavi. Pervo korito naj je največje, v katerem se debela klaja, to je, senó, trava in slama meša; v drugo pride zrezano korenstvo; v tretje se denejo oljnate preše in sladne tropine, ali pa žlampa od žganja; v četrto pride žitno šrotanje ali pa otrobi; v peto korito se nalije pa čista voda.

Vse korita morajo tako velike biti, da, če se le za polovico napolnijo, morajo za 8 živinčet za celi dan dovelj klaje deržati. Vso klajo žrè živina suho; še celó oljnatih preš ne gré z vodo močiti; ampak se le na majhne kosčke, po grahu debele, razdrobé.

Taki v pregradah bivajoči živini, ki po svojih željah je kar hoče celi dan, zná angležki živinorejec po vsi pravici reči: Žri, kar hočeš! žri, kolikor hočeš! žri, kadar hočeš! sprehajaj se, kadar hočeš! polegaj, kadar hočeš! Stori, kakor ti je drago; za nič družega mi ni mar, kakor le zato, da korita nikdar prazne ne stojé.

In ti tožljivi kmetovavec, kaj hočeš še več? — Ali si moreš kakošno zložnejše in pametnejše kermenje (futranje) misliti?

K večjemu v vsakih 24 urah, ob času, ko se imajo korita zopet s klajo polniti, utegne gospodar za kratek čas po hlevu gori in doli šetati, in čez dan nima nič več z živino opraviti; nima tudi priložnosti se zastran zanikernosti in svojoglavnosti hlapcev in dekel pritoževati in jeziti, da mu živino slabo gleštajo. Kaj ni ravno to lepa reč? Al bi se ne mogel pri taki napravi vsak še tako zabit kmetič v živinoreji in v pridelovanji mesa in mleka s tistim skušati, ki pride in pravi: Jez redim svojo živino natanko po visokoučenih vodilih; vagam klajo vsaki dan posebej, ki jo živini pokladam; pripravljam jo in mešam po novih vodilih, in ji je dajem vsakemu živinčetu le toliko, kolikor previdim, da je nje truplo potrebuje!

Kar mene zadeva, moram reči, da mi je taka šega, čeravno je še le nova, res prav všeč. Če bi mi bilo hleva treba, bi se dolgo gotovo ne premišljaj, ampak urno bi ga napravil na to vižo saj za govejo živino. *)

Tega, če bi mi kdo tudi očital, da taka reja živine preveč stroškov prizadene, se nikakor ne ustrašim. Res je, da še enkrat tako prostorni hlevi tudi večje stroške priza-

*) Živinče, ktero je celo leto ali pa tudi celi čas življenja, na verigi, kar se pri naših kmetih povsod vidi, gotovo ne more tako zdravo in plodno biti, kakor uno, ki se prosto po hlevu premiče kakor hoče. Na to gotovo resnico se opera ono očitanje, ki se je zoper rejo živine v hlevih pri veliko gospodarjih unelo, ki se pa le ob prosti postavi živine v pregrade odpravi. Zato priporočamo tudi rejo v hlevih, kar le moremo. Ondi pa, kjer nima živina ali nobenega ali pa celó malo pašnikov, je omenjena reja v hlevih po novi šegi tudi posebnega priporočanja vredna.

*) Le to je treba ubraniti, da se preveč klaje ne potratí, raztrosi, poteptá ali kakor koli ne pogonobi.

denejo, kakor navadni; to mi bo menda vsak rad poterdil. Pa kaj je to? Je li kvadratni čevljev sveta na deželi tako drag? Al morate vse poslopja tako narodne, štoraste in močne napravljati, ravno take kakoršne so vaši dedje stávilí? Zakaj ne delate tacih hlevov, kakoršne imajo Angleži in Šoti, ki so pripravni in lahki, in ne prizadenejo velikih stroškov, pri vsem tem so pa tudi čedni in koristni. *) Po šotiški šegi si boste še enkrat tako velike hleve napravili, in vam ne bodo več stroškov prizadjali kakor so vaši sedanjí, ki so vam na vse platí na tesno stran napravljani, ki niso dovelj zračni, nimajo dosti prostora za to ali uno reč, in živine se va-nje dostikrat toliko natepe, da se dostikrat živinče živinčetu ukreniti ne more in stoji kakor res v klešah.

Našim gospodinjam kaj.

* Kuharica je večkrat jezna, ako ji mleko izkipí, ker ji ne uide le najboljše smetana, temuč tudi smrad napravi v kuhinji. Tem kuhinskim nadlogam je zdaj nekdo v okom prišel; našel je namreč lonec, v katerem, če mleko še tako vrè, izkipeti ne more. Ta lonec je le v tem razločen od navadnih piskrov, da ima pokrov z duški za soparico. Vsak lončar ga lahko napravi. Kdor hoče narisano podobo takega piskra viditi, naj pride k vredniku „Novic“ ali pa v pisarnico kmetijske družbe.

Svila.

Iz česa je lepi trak na tvojem klobuku? Iz česa je pisana, mehka ruta za tvojim vratom? Iz česa je oblačilo bogate gospé, ki se na solncu lepo spreminja?

Vse to je iz svile (žide).

Od kod pa je svila? kako se neki dela? Smejati bi se ti, ko bi ti kdo rekel, da je napravljena iz vode, zraka in zemlje! Mislil bi, da se norca dela in da je to nemogoče — in vendar je tako!

Poslušaj, kako se ta reč godí. Človek se vé da ni v stanu, iz vode, zraka in zemlje svile narejati; vendar pa je to Bogu mogoče, in on k temu le dveh majhnih zernic potrebuje.

Pervo zernice je v sladki jagodi, ki je podobna malincam, in je bela ali pa rudeča. Imenuje se murba in ravno tako tudi drevo, na katerem raste. Majhno zernice pride v zemljo, kali in rasti začne. Pridno serka svoj živež, ki je voda, zrak in zemlja, in iz njega dela v tla terdne korenine, na kviško pa iz zemlje deblo, veje, perje, popke, cvetje in iz cvetja jagode. Od kod pa se vendar svila nareja?

K temu je treba še družega zernica, ki je še manje od pervega. Ljubi Bog že poskerbí, da na drevo pride. To zernice, ki je dosti manje kot pšeno, je jajčice. Obdano je s terdo lupinico in v sredi je mehko. Solnce je njegova mati, ono ga na murbini vejici zvali; le malo dni in kadar ga s svojimi žarki pregreje, se mehki sok v jajčicu spremeni v gosenci, ki skerčena v njem leži. Tako majhna je, da ima v majhni lupinici dosti prostora. Toda kmalo se ji v nji začne tožiti; lakota se je loti, in želi si na hladno sapo kakor jetnik iz ječe. Kako pa bo iz terde lupine prišla? Ljubi Bog ji je dal dva terdna zoba, in s tema začne lupino griziti. Kmalo je toliko pregrize, da beli, svetli dan zagleda, in v pol dne toliko luknjico naredí, da se lahko iz temne ječe splazi. Zdaj se črna gosenci odsopi, se potegne in se veseli gorkega solnčica, prijetne sape in zelenega murbnega peresca. Po težkem delu pa tudi hudo lakoto čuti. Dve očesi na glavi ji kažeta živež, in s šestnajsterimi nogami, katerih šestero ima na sprednjem, desetero pa na zadnjem životu, leze na mlado, mehko peresce, ki je ravno kar iz

popka pogledalo — in to je njeno kosilce. Zdaj noč in dan ne preneha žreti, da se ji trebušček napné, da bi komaj bilo, ji ga s terdo prevezati. In v resnici ji je kmalo koža pretesna; zato prestane žreti, pri miru obsedi, obledi in je viditi, kakor da bi bila bolna in bi poginiti hotla. Pa kmalo začne spet čudno z glavo viti in — glej! koža ji je verh glave počila. Kmalo se cela gosenca iz nje izmota, in svoje staro oblačilo, ki ji je pretesno postalo, za sabo na veji pusti. Kaj pa, ali je morebiti zdaj naga? Kaj še! Nova koža ji je bila pod staro zrastla, preden je staro slekla. Novo oblačilo je lepše in tudi dosti širje, kot je bilo poprejšnje. Zdaj spet noč in dan neprenehoma žrè, dokler ji koža na novo pretesna ne postane. In spet zaspí in se preobleče; in tako še dvakrat, toraj štirikrat stori. Nova koža je vselej svitlejša in večja od poprejšnje. Iz majčkine gosenci, katero je bilo komaj viditi, ko je iz jajčica prilezla, je v šestih ali sedmih tednih zrastla gosenca velika in debela kot mazinec na roki, ter je iz sočnatega murbnega listja, kterega je požerla, veliko svilnatega soka v sebi naredila. Iz tega soka napravi tanko, svitlo nitko, jo na vejico pripné in okoli sebe zavije. Zdaj začne plesati, da je kaj. Na vse kraje se v kolobar verti, in tanke nitke prede ter napravi tako rekoč klopčič; vendar s tem razločkom, da se klopčič od znotraj začne navijati, — gosenca pa od zunaj proti sredi vije. Tako se sedem ali osem dni vertí, in iz ene same nitke, ktera se nikoli ne preterga, naredi bel ali pa rumenkast podolgast meh, ki je kakega pol persta dolg. To prejo imenujemo mešiček, kokon ali galetó. Unanja preja kokona obstoji iz debelih, sosukanih nit; precej pod njimi pa se dá odločiti tanka nitka, ki je kacih 900 čevljev dolga, in pravo, lepo svilo dá. V sredi kokona pusti gosenca prazen prostorček, v kterega se po končanem delu trudna vleže. Šest tednov je žerla, štirikrat se je preoblekla, osem dní plesala, nit spredla in zmotala — na zadnje jo zaspanec prime. Zatorej se spet in zatorej zadnjikrat sleče; šestnajsterih nog ji tudi ni več treba, ker iz klopčiča nikamor ne more — zatoraj jih s hlačami vred odloži. V njenem kotiču je tamno; torej oči ne potrebuje in si jih izdere; tudi zoba, s kterima je marsikako peró požerla, sta ji odveč, in zato ju od sebe verže. Tako kožo in noge, oči in zoba k sebi na kup spravi, kakor tudi delavec, ki je celi teden pridno delal, o delapustu svoje topo orodje in umazano obleko odloži. Gosenca zaspí in je kakor mrtva; brez glave in nog, brez ust in oči leži nepremakljiva. Mehka koža se čezdalje bolj sterdi. Tamno je vse okoli nje; nobena sapica ne more do nje; v grobu leži in se ne premakne.

(Konec sledí.)

Glasi o cesarskem ukazu, ki določuje učbeni jezik v različnih deželah našega cesarstva.

VI.

„Kar se tiče prave državne moči in edinosti, naj vladarstvo derži v svoji krepki roki, v drugem pa imej pravičen ozir na posebne potrebe in želje sameznih dežel.“ Tako, na priliko, je govoril novi gospod minister notranjih reči v razpisu na gg. deželne poglavarje. Ravno na to merijo vse prizadeve avstrijskih Slovanov od nekdanj, in znano je geslo slavnega Čeha (Palackega), ki je v letu 1848 izgovoril: „Če bi je ne bilo, trebalo bi napraviti Avstrijo“. Znane so tudi zasluge vseh avstrijskih Slovanov v omenjenem letu za obstanek našega cesarstva. Vsakdo pameten hoče biti državlján velike, mogočne, povsod čislane države; vsakdo hoče krepko, veljavno vladarstvo. Al posebne narodne potrebe naj se ne zanemarjajo.

Pa prevdarimo bolj natanko, ali je v resnici in po pravici kaj posebnih potreb pri tem ali drugem avstrijskem ljudstvu, ki jih nemško ne čuti? Sitemu se utegne

*) Največji zadržek, zakaj se imenovana reja pri nas ne upelje, so menda dolge in pa ožstre zime. Pis.